

طراحی الگوی رشد خلاقیت دانش‌آموزان مدارس ابتدایی ایران

دکتر منصور دهقان منشادی^{۱*} ◉ سارا ستوده‌نیا کرانی^۲ ◉ دکتر حمیده همتی^۳

چکیده:

هدف پژوهش حاضر طراحی الگوی رشد خلاقیت دانش‌آموزان مدارس ابتدایی ایران است. برای ارائه این الگو و به‌دست آوردن داده‌های متناسب با زمینه مورد مطالعه، از روش کیفی نظریه داده‌بنیاد استفاده شده است. شرکت‌کنندگان پژوهش، متخصصان روان‌شناسی تربیتی، مشاوران حوزه کودک و آشنا به تعلیم و تربیت دوره ابتدایی بودند که ۲۰ نفر از میان آنها به صورت نمونه‌گیری نظری برای انجام دادن مصاحبه عمیق انتخاب شدند و مصاحبه‌ها تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. اعتبار یافته‌ها با روش‌های تطبیق از سوی اعضا و انجام مصاحبه‌های آزمایشی بررسی شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی، از کدگذاری باز، محوری و گزینشی استفاده شد. نتایج گویای آن است که ۶۴۸ گزاره مفهومی اولیه با ۲۱ مقوله اصلی و ۷۱ مقوله فرعی در قالب ابعاد ششگانه مدل مفهومی شامل موجبات علی (۴ مقوله)، پدیده اصلی (رشد خلاقیت)، شرایط زمینه‌ای (۴ مقوله)، شرایط محیطی (۷ مقوله)، راهبردها (۳ مقوله) و پیامدها (۳ مقوله) شناسایی شدند. یکپارچه‌سازی مقوله‌ها بر مبنای روابط موجود میان آنها پیرامون محور رشد خلاقیت، شکل‌دهنده مدل مفهومی است که الگوی رشد خلاقیت دانش‌آموزان مدارس ابتدایی را منعکس می‌کند.

کلیدواژه‌گان: رشد خلاقیت، دانش‌آموزان، مدل مفهومی

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۹/۲۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۲/۳

۱. استادیار گروه مدیریت آموزشی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران (نویسنده مسئول). E-mail: mansoor.dehghan@cfu.ac.ir

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد روان‌شناسی عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یزد، یزد، ایران.

۳. دکتری روان‌شناسی تربیتی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، اهواز، ایران.

مقدمه

امروزه خلاقیت^۱ و پرورش افراد خلاق موضوع بسیار با اهمیتی در آموزش و پرورش هر جامعه به شمار می‌آید (تاکوچی و یونگ^۲، ۲۰۱۹). خلاقیت یکی از پیچیده‌ترین رفتارهای انسانی و مهم‌ترین مهارت ضروری برای تحول کودکان و نوجوانان است (سمپدرو و پنیا^۳، ۲۰۱۹). خلاقیت ترکیبی از قدرت ابتکار، انعطاف‌پذیری و حساسیت در برابر نظریاتی است که یادگیرنده را قادر می‌سازد خارج از نتایج تفکر نامعقول به نتایج متفاوت و مولد بیندیشد که حاصل آن رضایت شخصی و احتمالاً خشنودی دیگران خواهد بود (منجزی و همکاران، ۱۴۰۰). پلوکر^۴ و همکاران (۲۰۱۹)؛ به نقل از شفیع و شریف‌زاده، ۱۳۹۹) خلاقیت را تعامل سه عنصر استعداد، روند و محیط تعریف کرده‌اند که توسط آن فرد یا گروهی، فرآورده محسوسی را تولید می‌کنند و دارای ویژگیهای بدیع و مفیدگونه است. تعریف ارائه‌شده نشان می‌دهد که خلاقیت تنها یک ویژگی درونی نیست، بلکه مشخصه‌ای است که می‌تواند از طریق متغیرهای محیطی تحت تأثیر قرار گیرد (استارکو^۵، ۲۰۲۱).

افراد خلاق فعالانه قادرند که علائق و خواسته‌های خود را هدایت کنند. خلاقیت فرایندی است که به‌کارگیری آن در دوره بزرگسالی مشروط به پرورش آن در دوره کودکی است. بر این اساس تربیت افراد خلاق، نوآور و سازنده باید از سالهای نخستین زندگی شروع شود. آنچه در ایجاد چیز جدید یا طرح جدید و به‌طور کلی در فرایند خلاقیت اهمیت دارد تفکر است، زیرا خلاقیت یک نوع فعالیت فکری است (شاوکاتونا^۶، ۲۰۲۱).

اهمیت و ضرورت خلاقیت و فرایند رو به رشد آن در حال حاضر، توجه پژوهشگران و برنامه‌ریزان آموزشی را به تحلیل و بررسی خلاقیت از دید آموزشی جلب کرده است. نظامهای آموزشی، با توجه به برنامه‌ها، اهداف، محتوا و امکانات آموزشی خود، نقش مؤثری در فعال‌سازی یا تضعیف توانایی خلاقیت در افراد دارند (حسینی، ۱۳۹۳). در عصر حاضر، دانش‌آموزان برای رویارویی با تحولات شگفت‌انگیز هزاره سوم میلادی باید مهارتهای تفکر انتقادی و خلاق خود را به‌منظور تصمیم‌گیری مناسب و حل مسائل پیچیده جامعه بهبود بخشند. آنان باید مهارتهای پژوهش و حل مسائل و روحیه جست‌وجو را در خود افزایش دهند (سایر و هنریکسن^۷، ۲۰۲۴). روشن است که برای دستیابی به این هدفها، مسئولیت سنگین بر دوش مراکز آموزشی، به‌ویژه آموزش و پرورش قرار می‌گیرد (صفری و همکاران، ۱۳۹۵)؛ بنابراین یکی از مهم‌ترین اهداف آموزش و پرورش در قرن بیست و یکم، چگونگی تربیت فراگیرانی است

1. Creativity
2. Takeuchi & Jung
3. Sampredo & Peña
4. Plucker
5. Starco
6. Shavkatovna
7. Sawyer & Henriksen

که از آمادگی کافی برای رویارویی با جامعه در حال تغییر و پیچیدگی‌های عصر انفجار اطلاعات برخوردار باشند. بر این اساس ترویج اندیشیدن و اندیشه‌ورزی در مدارس و مراکز آموزشی از اهمیت بسیار برخوردار است (ریترا^۱ و همکاران، ۲۰۲۰).

در بررسی پژوهش‌های مرتبط با موضوع، آرمند و همکاران (۱۴۰۲) نشان دادند که مدرسه می‌تواند کانونی برای یادگیری و پرورش خلاقیت باشد. طباطبایی یگانه و همکاران (۱۴۰۲) تحریک‌کنندگی عناصر طبیعی محیط و انگیزش محیط را در پرورش خلاقیت دانش‌آموزان مهم دانسته‌اند. صالحی و ابوالقاسمی (۱۴۰۳) و سوپینا^۲ و همکاران (۲۰۲۱) روشهای تدریس را در رشد خلاقیت مؤثر می‌دانند. الگوی خلاقیت موقعیتی مبتنی بر رویکرد تربیت تأملی را محمودی (۱۴۰۰) ارائه کرده است. او معتقد است که توجه به جنبه‌های عاطفی آموزش، تقویت خودارزیابی و انگیزه مشارکت بالا در پرورش خلاقیت مؤثر است. مظلومیان و روستا (۱۳۹۷) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که برای داشتن آموزش و پرورش فعال و پویا که بتواند خلاقیت و نوآوری را به دانش‌آموزان بیاموزد باید به جایگاه معلمان در نظام تعلیم و تربیت توجه کرد. قاصدی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «بررسی فاکتورهای مؤثر بر خلاقیت کودکان» به این نتیجه دست یافتند که محیط به‌عنوان عامل مؤثر در پرورش خلاقیت نقش مهمی دارد. افضلی و اسماعیلی (۱۳۹۵) نقش آموزش را مهم ارزیابی کرده‌اند. همچنین، یابیروویچ^۳ (۲۰۲۲) خلاقیت را در سازمان‌دهی درس ریاضی دوره ابتدایی مهم عنوان کرده است. مالوچلی و فانتیناتی^۴ (۲۰۲۲)، پان^۵ و همکاران (۲۰۲۳) و لیان^۶ و همکاران (۲۰۱۸) در پژوهش خود نشان دادند که با استفاده از روشها، رویکردهای جدید و برنامه‌های داخل مدرسه خلاقیت و توانمندی دانش‌آموزان ابتدایی افزایش می‌یابد. پی^۷ و همکاران (۲۰۲۲) نیز نشان دادند که محیط یادگیری تعاملی می‌تواند برای افزایش خلاقیت برخی از دانش‌آموزان مفید باشد. بررسی پیشینه حکایت از این دارد که خلاقیت عنصری ضروری و مهم می‌باشد و این پژوهش در پی ارائه الگوی رشد خلاقیت دانش‌آموزان ابتدایی است.

خلاقیت و نوآوری از مهم‌ترین اهداف آموزش و پرورش و رسالتهای سازمانهای آموزشی است (هرناندز - تورانو و ایبرایوا^۸، ۲۰۲۰). از آنجا که هدف اصلی هر نظام آموزشی، ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار فراگیران است، بنابراین نظامهای آموزشی باید به‌جای انتقال معلومات و محفوظات

1. Ritter
2. Supena
3. Jobirovich
4. Malucelli & Fantinati
5. Pan
6. Lian
7. Pi
8. Hernández-Torrano & Ibrayeva

به دانش‌آموزان، به پرورش خلاقیت در فراگیران بپردازند و آنها را برای زندگی آینده آماده سازند (هنریکسن و همکاران، ۲۰۲۰). به‌طور کلی می‌توان گفت آگاه‌سازی در مورد خلاقیت دانش‌آموزان صورت نگرفته است و پژوهش‌های پیشین نیز به جنبه‌های کلی خلاقیت پرداخته‌اند، از این رو الگویی جامع و کامل برای رشد خلاقیت دانش‌آموزان مدارس ابتدایی وجود ندارد. عدم رضایت و عدم شکوفایی خلاقیت بسیاری از دانش‌آموزان نشان‌دهنده این موضوع است که ضرورت دارد خلاقیت دانش‌آموزان مورد بررسی قرار گیرد و برای افزایش خلاقیت آنان طرحی منسجم و کارآمد آماده و اجرا شود. در حال حاضر دانش‌آموزان گزینه مهم و آینده‌داری‌اند که افزایش خلاقیت آنها در آینده کشورمان ایران تأثیرگذار است. در نتیجه طراحی الگویی که بتواند خلاقیت دانش‌آموزان را با توجه به امکانات موجود به بهترین شیوه افزایش دهد ضرورتی انکارناپذیر برای نظام آموزش و پرورش است و دستیابی به چنین الگویی می‌تواند علاوه بر سامان‌بخشی به وضعیت نظام آموزش و پرورش کشور در زمینه خلاقیت، ضامن رشد نظام تحصیلی و اقتصادی نیز باشد و از اتلاف سرمایه‌های انسانی کشور جلوگیری کند. با توجه به محاسن افزایش خلاقیت در دانش‌آموزان و معایب کاهش خلاقیت در آنان باید الگویی برای بررسی خلاقیت و افزایش آن طراحی کرد و چون حساس‌ترین و تأثیرگذارترین دوره تحصیلی، دوره ابتدایی است، بنابراین پژوهش حاضر در این دوره انجام شده است. از این رو برای پیدا کردن دستیابی به الگوی مناسب رشد خلاقیت دانش‌آموزان مدارس ابتدایی پرسشهای زیر مطرح شده است.

۱. موجبات علی رشد خلاقیت در دانش‌آموزان مدارس ابتدایی کدام‌اند؟
۲. شرایط زمینه‌ای رشد خلاقیت در دانش‌آموزان مدارس ابتدایی کدام‌اند؟
۳. شرایط محیطی رشد خلاقیت در دانش‌آموزان مدارس ابتدایی کدام‌اند؟
۴. راهبردهای رشد خلاقیت در دانش‌آموزان مدارس ابتدایی کدام‌اند؟
۵. پدیده اصلی رشد خلاقیت در دانش‌آموزان مدارس ابتدایی چیست؟
۶. پیامدهای رشد خلاقیت در دانش‌آموزان مدارس ابتدایی چیست؟

■ روش

پژوهش حاضر از نظر جهت‌گیری، اکتشافی و از نظر هدف کاربردی است. نوع پژوهش کیفی و از روش داده‌بنیاد استفاده شده است. محیط این پژوهش شامل همه افراد صاحب‌نظر دارای مدرک کارشناسی ارشد یا دکتری تخصصی در رشته‌های روان‌شناسی تربیتی، مشاوران مدارس ابتدایی و متخصصان تعلیم و تربیت در حوزه ابتدایی بودند. پژوهشگر در این پژوهش از روش نمونه‌گیری نظری استفاده کرده است. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان در پژوهش در جدول شماره ۱ آمده است.

جدول ۱. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان در پژوهش

مصاحبه	جنسیت	سن	تحصیلات	سابقه کار	حوزه تخصصی
۱	مرد	۳۳	کارشناسی ارشد روان‌شناسی تربیتی	۶	مشاور تخصصی کودک و نوجوان
۲	زن	۲۹	کارشناسی ارشد روان‌شناسی تربیتی	۴	آموزگار و مشاور ابتدایی
۳	مرد	۵۰	کارشناسی ارشد روان‌شناسی عمومی	۱۵	آموزگار و مشاور ابتدایی
۴	مرد	۳۰	کارشناسی ارشد مشاوره	۴	مشاور تخصصی کودک و نوجوان
۵	زن	۴۹	کارشناسی ارشد روان‌شناسی تربیتی	۱۵	آموزگار و مشاور ابتدایی
۶	مرد	۳۵	کارشناسی ارشد روان‌شناسی عمومی	۱۰	آموزگار و مشاور ابتدایی
۷	مرد	۳۳	کارشناسی ارشد روان‌شناسی	۱۱	مشاور تخصصی کودک و نوجوان
۸	مرد	۳۵	کارشناسی ارشد روان‌شناسی	۱۰	مشاور تخصصی کودک و نوجوان
۹	مرد	۵۱	کارشناسی ارشد روان‌شناسی تربیتی	۱۷	مشاور تخصصی کودک و نوجوان
۱۰	زن	۴۰	کارشناسی ارشد روان‌شناسی تربیتی	۶	مشاور تخصصی کودک و نوجوان
۱۱	زن	۳۸	دکتری روان‌شناسی تربیتی	۱۰	مدرس دانشگاه در حوزه ابتدایی
۱۲	زن	۳۴	دکتری مشاوره	۷	مدرس دانشگاه در حوزه ابتدایی
۱۳	مرد	۴۷	دکتری مشاوره	۲۴	مدرس دانشگاه در حوزه ابتدایی
۱۴	مرد	۲۹	کارشناسی ارشد روان‌شناسی بالینی	۴	مشاور تخصصی کودک و نوجوان
۱۵	مرد	۳۸	دکتری روان‌شناسی بالینی	۱۰	مدرس دانشگاه در حوزه ابتدایی
۱۶	زن	۴۸	دکتری مشاوره	۱۵	مدرس دانشگاه در حوزه ابتدایی
۱۷	مرد	۳۳	دکتری روان‌شناسی کودکان خاص	۸	مدرس دانشگاه در حوزه ابتدایی
۱۸	زن	۲۹	کارشناسی ارشد مشاوره	۴	مشاور تخصصی کودک و نوجوان
۱۹	زن	۴۲	دکتری مشاوره	۱۰	مدرس دانشگاه در حوزه ابتدایی
۲۰	مرد	۵۲	دکتری مشاوره	۲۲	مدرس دانشگاه در حوزه ابتدایی

به منظور گردآوری داده‌ها از مصاحبه عمیق نیمه‌ساختار یافته استفاده شده است. انجام مصاحبه تا جایی ادامه پیدا کرد که در مصاحبه با نفر بیستم احساس شد پاسخها تقریباً شبیه به هم‌اند و مصاحبه به نقطه اشباع خود رسیده است. به منظور سنجش روایی این پژوهش، گزارش نهایی تحلیل داده‌ها و

مقوله‌های حاصل شده به همراه متن مصاحبه‌ها به سه نفر از مصاحبه‌شوندگان داده شد و از نظرات آنها در کدگذاریها و تدوین الگو استفاده شد و این روند حدود یک ماه طول کشید. فرایند کدگذاریها را نیز سه نفر از اساتید متخصص که خودشان از مصاحبه‌شوندگان نبودند بررسی کردند (ضریب توافق: ۰/۸۹) و پیشنهادهای آنها در تدوین الگو مورد نظر واقع شد. پژوهشگر به منظور توانمندسازی خود و انجام دادن مصاحبه‌های صحیح و دقیق، ابتدا سه مصاحبه به صورت آزمایشی انجام داد و پس از تحلیل نتایج آن مصاحبه‌ها و مقایسه با اهداف و سؤالات پژوهش، اصلاحاتی را در ابزار پژوهش اعمال کرد.

یافته‌ها

تحلیل داده‌های کیفی مبتنی بر راهنمای ارائه شده از سوی استراوس و کوربین (۱۳۹۶) شامل سه مرحله کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی انجام شده است. هر یک از مصاحبه‌ها تحلیل شد، به این صورت که پس از تحلیل مصاحبه اول به تجزیه و تحلیل مصاحبه دوم پرداخته شد تا اینکه در مصاحبه بیستم، اشباع نظری حاصل شد. سپس مصاحبه‌های انجام شده پاراگراف بندی و هر یک در جدولی فهرست شد و مطابق روش کدگذاری باز به صورت مفاهیم استخراج شده و کد مفهوم برای تسهیل در ادامه روند تحلیل در آمد. در جدول شماره ۲، بخشی از مفاهیم استخراج شده در اولین مصاحبه و کدهای مفهومی در کدگذاری باز آورده شده است.

جدول ۲. نمونه‌ای از مفاهیم استخراج شده در اولین مصاحبه و کدهای مفهومی در کدگذاری باز

کد مفهومی	مفاهیم استخراج شده
۱. تأثیرگذاری وراثت بر خلاقیت ۲. تأثیر خانواده بر خلاقیت	● عوامل تأثیرگذار می‌تونه دو دسته عوامل باشه. یکی اینکه خلاقیت ذاتی داشته باشه، خودش از لحاظ ژنتیکی مستعد خلاقیت هست و دسته دیگر در جریان رشدش از طریق والدین از لحاظ اکتسابی هم می‌تونه دریافت کنه.
۳. دوره ابتدایی بهترین دوره برای پرورش خلاقیت	● زمان رشد خلاقیت، سن هفت تا حداقل دوازده و سیزده هست که این دوره سن پرورش دادن خلاقیته.
۴. استفاده از رنگهای شاد و مناسب	● یکی از بستریهایی که می‌تونه خلاقیت رو پرورش بده استفاده از رنگهای مختلف به هر بهانه‌ای در محیط مدرسه، در حیاط مدرسه، در ساختمان مدرسه، در لباس دانش آموز و پوشش اوست. ثابت شده رنگهای سبز و زرد قناری موجب خلاقیت بچه می‌شه. استفاده از رنگهای زرد و سبز در لباس بچه‌ها خیلی خوبه، رنگهایی که از لحاظ قرآنی هم خیلی روش تأکید شده رنگ سبز و زرد رنگهایی هست که خیلی مفرح و شاد هست و باعث افزایش هوش می‌شود.
۵. ایجاد فرصت برای ابراز وجود دانش آموزان ۶. به کارگیری روشهای تدریس خلاقانه ۷. تأثیر معلم بر خلاقیت	● در هنگام تدریس دانش آموز قضاوت نمیشه، هر پاسخی که می‌ده اجازه حرف زدن بدیم و این موجب خلاقیت فرد میشه. بحث دیگر تدریس هست یا روشهای تدریس که میتونن به معلمها آموزش بدن در زمینه‌های خلاقیت.

کد مفهومی	مفاهیم استخراج شده
۸. خلاق بودن والدین ۹. نقش الگویی والدین ۱۰. فراهم کردن محیط محرک خلاقیت	من فکر می‌کنم که خود والدین باید خلاق باشند، خود والدین باید یک جورایی الگوی بچه‌ها باشند و محیط واقعاً باید محیطی باشد که محرک باشد. پس ما باید یک محیط خلاقانه برای کودکان فراهم کنیم.
۱۱. ارتباط کودکان با عناصر طبیعی بستری برای پرورش خلاقیت	بچه‌ها با عناصر طبیعی مثل آب و خاک ارتباط برقرار می‌کنند و خلاقیت خود را پرورش می‌دهند.
۱۲. تأثیر آزادی کودکان بر خلاقیت ۱۳. ایجاد محیط کنجکاو برانگیز ۱۴. کنجکاو عامل پرورش خلاقیت	عامل بعدی رها کردن کودکان است، البته نه رهایی به معنای اینکه راهنمای آنها هم نباشیم بلکه به معنی اجازه تفکر و جست‌وجو به آنها داده شود. ایجاد محیطی که کنجکاو فرد رو برانگیزد و باعث افزایش خلاقیت شود، یعنی منظورم این است کودک در محیطی قرار گیرد که کنجکاویش را برانگیزد و وسایل لازم در اختیار او برای رسیدن به راه‌حل در دسترس قرار گیرد.
۱۵. برقراری ارتباط کودکان با یکدیگر	همچنین همسالها خیلی می‌تونن به هم کمک کنند، یک بچه شش ساله بهتر از یک بزرگسال میتونه یک بچه چهارساله رو درک کنه چون خودشو نزدیک می‌بینه بهش و می‌تونه بهش کمک کنه.
۱۶. شناخت صحیح خلاقیت ۱۷. دستیابی به تعریفی واحد از خلاقیت	خلاقیت رو باید اول بشناسیم از نظر علمی. خلاقیت تعریفهای متفاوتی داره، بعضیها میگن با هوش رابطه داره، بعضیها میگن یک همبستگی مثلاً سی درصد با هوش داره، گانیه میگه که خلاقیت حل مسئله هست، تعریفها فرق میکنه. اول از همه باید تمام کسانی که در یک ستاد آموزشی دست‌اندرکار هستند به یک تعریف واحد برسند که با فرهنگ جامعه ایران همخوانی داشته باشد و یک برنامه‌ای این چنین.

◎ گذاری محوری

پژوهشگر در این مرحله پس از تأمل و بررسی بسیار پیرامون موضوع به چپش منطقی مفاهیم حول سؤالات و پارادایمهای کلی شامل موجبات علی، شرایط محیطی، شرایط زمینه‌ای، راهبردها و پیامدهای پدیده پرداخته است.

◆ موجبات علی:

۱. ویژگیهای فردی و روان‌شناختی (وراثت، ویژگیهای شخصیتی و روان‌شناختی)
۲. خانواده (تأثیر خانواده، نقش الگویی والدین، شیوه‌های فرزندپروری، نحوه برخورد والدین، ویژگیهای شخصیتی والدین و تعداد فرزندان)
۳. نظام آموزشی (مدرسه، مدیر آموزشی، معلم، ارتباط با همسالان، روش تدریس، شناسایی استعدادهای دانش‌آموزان و رقابت سازنده میان دانش‌آموزان)
۴. تفاوت‌های فردی

♦ شرایط زمینه‌ای^۱:

۱. فضای مدرسه (فضای فیزیکی مناسب، فضای روانی مناسب و وجود فضای چالشی)
۲. برنامه درسی (عینیت‌بخشی به محتوای درسی، شیوه‌های تدریس نوین، شیوه‌های ارزشیابی، ابزار تشویق، خلاقیت معلم، امکانات آموزشی، کتب درسی و کیفیت آموزش)
۳. ایجاد فرصت (فضای پرسشگری، فرصت تفکر، فرصت خلاقیت، فرصت کسب تجربه، آزادی عمل دانش‌آموزان، بازی و ارتباط با طبیعت)
۴. احساس نیاز

♦ شرایط محیطی:

۱. دیدگاه سنتی (استفاده از الگوهای سنتی در مدارس، نگرش سنتی والدین، نمره‌گرایی و حذف موانع خلاقیت)
۲. محیط اجتماعی (فضا و محیط آموزشی، محیط خانواده، تأثیر جامعه، تعامل اجتماعی و محیط امن)
۳. آموزش و پرورش (تأثیر آموزش و پرورش و هماهنگی خانواده و مدرسه)
۴. عوامل فرهنگی (فرهنگ و رسانه‌ها)
۵. برنامه‌ریزی کلان
۶. عوامل سیاسی (سیاست‌های حاکم بر جامعه و سیاست‌های آموزش و پرورش)
۷. عوامل اقتصادی

♦ راهبردها:

۱. راهبردهای آموزشی (آموزش معلمان، آموزش خانواده، آموزش عوامل انسانی جانبی)
۲. راهبردهای مدرسه‌ای (تکالیف خلاقیتی، فعالیت‌های فوق برنامه، بازدیدهای علمی اردویی، رویکرد خلاقانه کتابهای درسی)
۳. برنامه‌ریزی خلاقیت‌برانگیز (برنامه‌ریزی خلاقانه مدارس)

♦ پیامدها^۲:

۱. پیامدهای فردی (رشد ویژگی‌های شناختی و شخصیتی، سلامت روان، رشد معنوی، رشد مهارت‌های اجتماعی، موفقیت فردی)
 ۲. پیامدهای اجتماعی (ارتقای سطح جامعه، استقلال جامعه، توسعه‌یافتگی جامعه)
 ۳. پیامدهای اقتصادی (کاهش مشکلات اقتصادی، رشد اقتصادی و کارآفرینی)
- در جدول شماره سه، نمونه‌ای از کدگذاری محوری آورده شده است.

1. Contextual conditions
2. Consequences

جدول ۳. نمونه‌ای از کدگذاری محوری

مفهوم هم‌دسته	مقوله فرعی	مقوله اصلی		
۱. تأثیر گذاری وراثت بر خلاقیت	وراثت	ویژگیهای فردی و روان‌شناختی		
۱۷۳. تأکید بر عامل وراثت در خلاقیت				
۲۴۳. تأثیر ژنتیک بر خلاقیت				
۳۱۴. وراثت				
۳۳۴. در نظر گرفتن خلاقیت به‌عنوان یک عامل وراثتی				
۴۴۲. ژنتیک				
۵۶۰. تأثیر وراثت بر خلاقیت				
۵۷۷. خلاق بودن ذاتی				
۱۴. کنجکاوی عامل پرورش خلاقیت			ویژگیهای شخصیتی و روان‌شناختی	ویژگیهای فردی و روان‌شناختی
۳۴. تأثیر هوش				
۲۵. تأثیر کنجکاوی				
۲۶. احساس اعتماد به نفس				
۱۴۱. فعال بودن دانش‌آموز				
۵۸۴. اهمیت خود کودک				
۵۹۴. تأثیر اراده فرد				
۲. تأثیر خانواده بر خلاقیت	تأثیر خانواده	خانواده		
۸. خلاق بودن والدین				
۳۷. خانواده				
۶۶. تأثیر خانواده بر خلاقیت				
۹۴. خانواده عامل بستر سازی پرورش خلاقیت				
۹. نقش الگویی والدین			نقش الگویی والدین	خانواده
۱۶۳. تأثیر الگوبرداری کودکان از والدین بر افزایش و کاهش خلاقیت				
۵۹۷. نقش‌پذیری فرزند از والدین				

مقاله اصلی	مقاله فرعی	مفاهیم هم‌دسته
خانواده	شیوه‌های فرزندپروری	۸۶. تأثیر روش تربیتی فرزندان
		۱۶۴. شیوه تربیتی مقتدرانه عامل افزایش خلاقیت
		۱۶۵. شیوه تربیتی مستبدانه عامل کاهش خلاقیت
		۱۸۷. اثر شیوه‌های تربیتی بر خلاقیت کودکان
		۳۲۲. تأثیر روشهای تربیتی بر خلاقیت
		۵۰۹. شیوه‌های تربیتی خانواده
		۵۱۹. اهمیت شیوه فرزند پروری در پرورش خلاقیت
	نحوه برخورد والدین	۹۵. نقش روابط عاطفی خانواده
		۲۹۰. روش برخورد والدین با کودکان
		۵۳۵. برخورد والدین با کودک
		۵۷۹. اهمیت برخورد والدین با کودکان
		۴۵۹. کمال‌گرایی والدین عامل کاهش خلاقیت
	ویژگیهای شخصیتی والدین	۴۴۶. خودنمایی والدین با فشار آوردن به فرزندان
		۵۶۲. وسواس والدین عامل پیشگیری از رشد خلاقیت
	تعداد فرزندان	۴۶۲. تک فرزندی و کاهش ارتباط کودک
		۶۱۱. اهمیت تعداد فرزندان در خانواده بر رشد خلاقیت

◆ کدگذاری گزینشی

در این قسمت سعی برای کشف مقوله مرکزی پژوهش و استخراج نظریه صورت گرفته و خط اصلی موضوع به صورت خط سیر داستان روایت شده است. روابط موجود میان مقوله‌های الگوی تدوین شده برای رشد خلاقیت در پژوهش حاضر را می‌توان در قالب روایتی بیان کرد تا تفسیر مجمل و گویایی از آن به‌دست آید. موجبات علی مانند ویژگیهای فردی و روان‌شناختی، خانواده، نظام آموزشی و تفاوت‌های فردی بر رشد خلاقیت تأثیر گذارند. علاوه بر آن برخی شرایط محیطی مانند دیدگاه سنتی، محیط اجتماعی،

آموزش و پرورش، عوامل فرهنگی، برنامه‌ریزی کلان، عوامل سیاسی و عوامل اقتصادی که همگی وابسته به راهبردهای کشورهای کشورند بر کیفیت پدیده اثرگذارند. رشد خلاقیت در دانش آموزان با تأثیرپذیری از عوامل علی منجر به اتخاذ راهبردهای آموزشی، راهبردهای مدرسه‌ای و برنامه‌ریزی خلاق می‌شود که این راهبردها در بستر شرایط زمینه‌ای که شامل مقوله‌های فضای مدرسه، برنامه درسی، ایجاد فرصت و احساس نیازند، شکل می‌گیرند. این کنشها و راهبردها به پیامدهای فردی، اجتماعی و اقتصادی و در نهایت، رشد خلاقیت در کودکان می‌انجامد.

■ بحث و نتیجه گیری ■

نتایج پژوهش نشان می‌دهد که ۶۴۸ گزاره مفهومی اولیه با ۲۱ مقوله اصلی و ۷۱ مقوله فرعی در قالب ابعاد ششگانه مدل مفهومی شامل: موجبات علی (۴ مقوله)، پدیده اصلی (رشد خلاقیت)، شرایط زمینه‌ای (۴ مقوله)، شرایط محیطی (۷ مقوله)، راهبردها (۳ مقوله) و پیامدها (۳ مقوله) شناسایی شدند. یکپارچه‌سازی مقوله‌ها بر مبنای روابط موجود میان آنها پیرامون محور رشد خلاقیت، شکل‌دهنده مدل مفهومی است که الگوی رشد خلاقیت دانش‌آموزان مدارس ابتدایی را منعکس می‌کند. در این بخش پاسخ به سؤالات پژوهش بررسی شده است.

۱. موجبات علی رشد خلاقیت دانش‌آموزان مدارس ابتدایی کدام‌اند؟

موجبات علی عواملی‌اند که مستقیماً به پدیده اصلی رشد خلاقیت منجر می‌شوند. موجبات علی خود از چهار مقوله اصلی: ۱. ویژگی‌های فردی و روان‌شناختی ۲. خانواده ۳. نظام آموزشی ۴. تفاوت‌های فردی، شکل گرفته است. نتایج پژوهش‌های فیروزی و کرمی (۱۳۹۵) و پارک^۱ و همکاران (۲۰۱۷) با این بخش از پژوهش مطابقت دارد.

ویژگی‌های فردی و روان‌شناختی یکی از موجبات علی رشد خلاقیت‌اند. پس می‌توان با شناخت، پرورش و تقویت آنها زمینه بروز خلاقیت را فراهم کرد. ویژگی‌های فردی مانند خودکارآمدی، کنجکاو و اعتماد به نفس است (صیف و ثابت مهارلوئی، ۱۳۹۳). خانواده، به منزله دومین موجبات علی اساسی‌ترین نهاد اجتماعی است که بسیار با اهمیت و غیر قابل جایگزین تلقی می‌شود (دودمان، ۱۳۹۷). با توجه به اینکه دوران کودکی حساس‌ترین مرحله در رشد خلاقیت است، پس خانواده بنیادی‌ترین عنصر در شکل‌گیری خلاقیت است. همچنین نظام‌های آموزشی مانند آموزش و پرورش در پرورش تربیت نیروی انسانی خلاق جایگاهی خاص دارد. به طور کلی مهم‌ترین هدف آموزش و پرورش در همه مقاطع تحصیلی و آموزشی ایجاد توانایی حل مسئله، آفرینندگی، خلاقیت و ابتکار در دانش‌آموزان است. همچنین همه معلمان لازم است که اطلاعات خود را درباره تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان کامل کنند و استعدادها را مورد شناسایی قرار دهند (میکانی، ۱۳۹۲)؛ بنابراین خلاقیت هر کودک را باید با توجه به نیازها و ویژگی‌های منحصر به فردش، افزایش داد.

۲. شرایط زمینه‌ای رشد خلاقیت دانش‌آموزان مدارس ابتدایی چیست؟

شرایط زمینه‌ای به عوامل هم‌بافت و بی‌واسطه مؤثر در رشد خلاقیت دلالت می‌کنند. در پژوهش حاضر شرایط زمینه‌ای در قالب چهار مقوله: ۱. فضای مدرسه ۲. برنامه درسی ۳. ایجاد فرصت ۴. احساس نیاز مشخص شده است. نتایج پژوهش‌های عنایتی و عابدی (۱۳۹۵) و قاصدی و همکاران (۱۳۹۶) با نتایج این پژوهش مطابقت دارد.

1. Park

از عوامل تأثیرگذار بر خلاقیت، فضای مدرسه و کیفیت محیطی داخل مدرسه است. هرچند مدیران و معلمان نقش تعیین‌کننده‌ای در ساختار و فضای مدرسه دارند اما طبیعتاً خود از آن تأثیر می‌پذیرند (حسینی، ۱۳۹۳). در واقع یکی از عوامل مؤثر تربیتی در آموزش و پرورش نوین، چگونگی معماری فضای مدرسه است. معلم، کتاب، دانش‌آموز، روشهای تدریس، مدیریت آموزشی و خانواده از عواملی‌اند که معمولاً در فرایند یادگیری مؤثرند و مورد بررسی و کندوکاو قرار می‌گیرند. در حالی که در تعلیم و تربیت جدید، فضای فیزیکی مدرسه، به‌عنوان عاملی زنده و پویا در کیفیت فعالیتهای آموزشی و تربیتی دانش‌آموزان ایفای نقش می‌کند (طباطبایی و همکاران؛ ۱۴۰۲).

برنامه درسی نیز یکی از شرایط زمینه‌ای رشد خلاقیت است. در کشور ایران بیشتر فعالیتهای آموزشی در چارچوب کتاب درسی صورت می‌گیرد و بیشترین فعالیتهای تجربه‌های آموزشی دانش‌آموز و معلم حول محور آن سازمان‌دهی می‌شود (شریعتمداری، ۱۳۹۸)؛ بنابراین معلمان در مدارس باید زمینه‌ای به‌وجود آورند که دانش‌آموزان پیش از آنکه مطالب را تئوری یاد بگیرند، زمینه عملی برای آنها ایجاد کنند و این می‌تواند عاملی باشد که کودکان از ابتدا در دبستان به‌عنوان فردی خلاق پرورش یابند. فضای کلاس در مدارس باید به‌گونه‌ای باشد که معلم و دانش‌آموزان پرسشهای غیرمعمول و چالش‌برانگیزی مطرح کنند. دانش‌آموزان باید بتوانند با آسودگی در کلاس درس به اظهارنظر بپردازند و بدون نگرانی هر سؤال را که در ذهن دارند، مطرح نمایند (حسینی، ۱۳۹۳). احساس نیاز نیز از شرایط زمینه‌ای رشد خلاقیت است. دانش‌آموزان در محیط زندگی باید احساس نیاز کنند تا در پی جست‌وجو و کشف راه‌حلهای جدید بروند و در نتیجه خلاقیت آنها پرورش یابد، بنابراین یکی از مهم‌ترین وظایف اولیا و مربیان، ایجاد احساس نیاز به پرورش خلاقیت در دانش‌آموز است.

۳. شرایط محیطی مؤثر بر رشد خلاقیت دانش‌آموزان مدارس ابتدایی کدام‌اند؟

در پژوهش حاضر شرایط محیطی از ۷ مقوله^۱، دیدگاه سنتی^۲، محیط اجتماعی^۳، آموزش و پرورش^۴، عوامل فرهنگی^۵، برنامه‌ریزی کلان^۶، عوامل سیاسی^۷، عوامل اقتصادی تشکیل شده است. نتایج پژوهشهای عنایتی و عابدی (۱۳۹۵) و قاصدی و همکاران (۱۳۹۶) با نتایج این پژوهش مطابقت دارد.

از دیدگاه روان‌شناختی اجتماعی، محیط می‌تواند تحریک فیزیکی و اجتماعی را در فرد ایجاد کند، به‌گونه‌ای که سبب ایجاد ایده‌هایی نوین در ذهن شخص شود. ایده‌های نوین نیز سبب تقویت انگیزه خلاقیت می‌شوند. در مورد تأثیر متقابل فرد بر محیط و نقش عوامل محیطی در تحولات جسمی و روانی کودکان، شایان ذکر است که هسته اصلی تمام نظریه‌های رشد و خلاقیت، تعامل یا تأثیر متقابل بر محیط است. نظام آموزش و پرورش نیز هرچند از فرهنگ و جامعه خویش تأثیر می‌پذیرد، اما می‌تواند نقشی کاملاً تعیین‌کننده در گرایشهای فکری - اجتماعی داشته باشد؛ بنابراین برای داشتن جامعه خلاق، وجود نظام آموزش و پرورش پویا و خلاق اجتناب‌ناپذیر است. همچنین فرهنگ یک جامعه نشان‌دهنده هویت آن

است و شکوفاسازی خلاقیت در کودکان و نوجوانان بخشی از اهداف یک کشور به شمار می آید. بی شک نمایش برنامه‌ها و فیلمهای تلویزیون مرتبط با خلاقیت می‌تواند موجب رشد خلاقیت در کودکان شود. تدوین سیاستهای ثابت و خردمندانه و سیاستگذاریهایی صحیح و معقولانه، حسن نظارت بر سیاستها، تأکید بر خلاق بودن سیاستمداران، توجه به پدیده خلاقیت در برنامه‌های سیاسی و... از مواردی است که باید مورد توجه تمامی سیاستمداران و سیاستمداران قرار گیرد. در نهایت اینکه اقتصاد خانواده و به‌طور کلی اقتصاد جامعه بخشی مهم از شرایط محیطی تأثیرگذار بر رشد خلاقیت را تشکیل می‌دهند.

۴. راهبردهای رشد خلاقیت دانش‌آموزان مدارس ابتدایی کدام‌اند؟

در این پژوهش سه گروه راهبرد شامل: ۱. راهبردهای آموزشی ۲. راهبردهای مدرسه‌ای ۳. برنامه‌ریزی خلاق شناسایی شد. پژوهشگران معتقدند که آموزش خلاقیت بر افزایش آن مؤثر است. آموزش گاهی به‌طور مستقیم به کودکان داده می‌شود و رسمی است و گاهی به‌صورت غیرمستقیم به افرادی داده می‌شود که با کودکان سر و کار دارند. معلمان از مهم‌ترین افرادی‌اند که در زندگی افراد به‌خصوص کودکان مؤثرند و می‌توانند کودک را به سمت سعادت و شقاوت هدایت کنند (پیرخائفی، ۱۳۹۲). راهبردهای مربوط به مدرسه راهکارهایی‌اند که مانند یک نقشه راه، در اختیار کارکنان و مسئولان مدارس قرار می‌گیرند. عواملی مانند تکالیف درسی، تأکید بر حفظ کردن مطالب، اجرای تکالیف هماهنگ و انتظار رفتارهای یکسان از کودکان سبب می‌شود که قدرت خلاقیت آنان به‌تدریج کاهش یابد. معلمان می‌توانند از تکالیفی مانند داستانها و جملات نیمه‌تمام و استفاده از دست‌ورزی به‌منظور پرورش خلاقیت دانش‌آموزان بهره‌گیرند. در آموزش و پرورش باید فرایند یادگیری و یاددهی به دانش‌آموزان آموزش داده شود. یعنی اینکه کودکان از دبستان تا آموزش عالی از یادگیری لذت ببرند، اعتماد به نفس داشته باشند و احساس کنجکاوی کنند. باید کتابهای درسی مسأله - محور و خلاقیت - محور باشند و دانش‌آموزان آموختن برای زیستن را بیاموزند. در سایر محتوای درسی و پژوهشی نیز باید این رویکرد جاری باشد. کتابهای درسی باید خلاقیت دانش‌آموزان را رشد دهد تا هنگام رویارویی با مسائل آماده باشند و دست و پایشان را گم نکنند و به سراغ والدین یا حل‌المسائل نروند. مسئولان و نویسندگان کتاب باید کتب درسی را بر محور خلاقیت بنویسند و مدیران مدارس باید تلاش کنند این نگاه را در مدارس جاری کنند.

۵. پدیده اصلی رشد خلاقیت دانش‌آموزان مدارس ابتدایی چیست؟

پدیده اصلی عبارت است از مقوله‌ای که به ما می‌گوید «چه چیزی در جریان است». اطلاع‌رسانان این پدیده را از طریق موجبات علی آن توضیح می‌دادند و می‌خواستند بیان کنند چه موجباتی در فرایند شکل‌گیری این پدیده تأثیر دارد و این فرایند در کدام زمینه و با چه ویژگیهایی و در چه شرایط محیطی صورت می‌گیرد و چه مداخلات و راهبردهایی می‌توانند در این فرایند اثرگذار باشند. پدیده اصلی در پژوهش حاضر، رشد خلاقیت است که همه عوامل و تأثیرات در جهت توصیف آن حرکت می‌کنند و انتخاب این مقوله به‌منزله مقوله کانونی منطقی به نظر می‌رسد. این در حالی است که همه پژوهشهای

ارائه شده در قسمت پیشینه پژوهش، خلاقیت را به‌منزله پدیده اصلی عنوان کرده‌اند.

۶. پیامدها و نتایج رشد خلاقیت در دانش‌آموزان مدارس ابتدایی چیست؟

در پژوهش حاضر پیامدها شامل سه مقوله ۱. پیامدهای فردی ۲. پیامدهای اجتماعی ۳. پیامدهای اقتصادی شده است. نتایج پژوهشهای افصلی و اسماعیلی (۱۳۹۵) با نتایج پژوهش مطابقت دارند. پیامدهای فردی پیامدهایی‌اند که فرد و زندگی فردی را تحت پوشش قرار می‌دهند و فرد را از همه جوانب فردی ارتقا یا تنزل می‌دهند. به‌طور کلی ویژگیهای شخصی شامل: قدرت و شجاعت ابراز عقیده، کنجکاو، تیزبین و دقیق، اعتماد به نفس، عزت‌نفس، میزان خودکارآمدی، قدرت تخیل فوق‌العاده، داشتن حس استقلال، جویای تنش و تعارض، دارای پشتکار و جدیت در کارها و ... می‌باشد. گروهی دیگر از پیامدهای خلاقیت مربوط به جامعه‌ای است که در آن زندگی می‌کنیم. تحقق‌پذیری اهداف اجتماعی مانند رشد اقتصادی، کارآفرینی و رفع نیازها، اشتغال‌زایی، رشد و توسعه فرهنگی و آموزشی و بسیاری از این موارد در حوزه جامعه مستلزم خلاقیت و فرایندهای خلاق‌اند. افراد خلاق و نوآور هم در بحث کارایی و هم اثربخشی جامعه نقشی بسیار بارز و پر اهمیت دارند. مهم‌ترین آثاری که افراد خلاق و نوآور در یک جامعه می‌گذارند تأثیر در بهبود بهره‌وری جامعه است. گروهی دیگر از پیامدهای خلاقیت مربوط به اقتصاد جامعه است. فرد خلاق مسائل زندگی روزمره خود همچون مسائل شغلی و مالی را مدیریت و مشکلات خود را رفع می‌کند. جامعه‌ای که افراد خلاق دارد، توان آفرینش و نوآوری بیشتری دارد و از دستاوردهای بیشتری برخوردار است. این نوع جوامع می‌توانند مسائل اساسی بیشتری را حل کنند، روشهایی موثرتر و کارآمدتر برای رفع مشکلات متفاوت زندگی بیابند و در مجموع سبب رشد و تعالی اقتصاد جامعه و اعضای آن شوند. از محدودیتهای پژوهش، عدم بهره‌مندی از نظرات همه متخصصان حوزه روان‌شناسی و خلاقیت، به دلیل گستردگی محیط پژوهش، سوگیریهایی منفی نگرینهای نامتعارف و نامتعادل برخی از مصاحبه‌شوندگان نسبت به وضعیت کنونی جامعه ایران و عوامل مؤثر بر خلاقیت بود. آزادی عمل دادن والدین به کودک برای کشف جهان اطراف، آزادی در تصمیم‌گیری و استقلال عمل، حذف چارچوب سخت‌گیرانه و انعطاف‌ناپذیر در قوانین و کنترل شدید، استفاده از معلمان خلاق در نظام آموزش و پرورش، توجه به دستاوردهای دانش‌آموزان به‌جای نمره‌گرایی، ایجاد فضای کلاس پویا و آزادی در اظهار نظر، ایجاد فرصت تفکر برای دستیابی دانش‌آموزان به اندیشه‌های بدیع و نو، حمایت دولت از نظرها و طرحهای ابتکاری و خلاق، ارائه آموزشهای رایگان در زمینه نحوه رشد خلاقیت در کودکان و دانش‌آموزان به افراد در زمینه کودکان به صورت برنامه‌های حضوری، کتاب، بروشور، برگزاری دوره‌های آموزش ضمن خدمت و آموزش روش تدریس خلاقانه برای معلمان، استفاده از تکالیف خلاقیتی مانند داستانها و جملات نیمه‌تمام و بهره‌گیری از دست‌ورزی از پیشنهادها پژوهش حاضر است. همچنین براساس شرایط محیطی مدل پژوهش، تمرکز بر شرایط محیط اجتماعی، دیدگاه سنتی، عوامل فرهنگی، سیاسی و اقتصادی و نقش آنها بر پدیده اصلی می‌تواند موضوع پژوهشهای آینده باشد.

- آرمند، پوریا؛ اسدی، اصغر؛ برزگر قاضی جهانی، محمدرضا و پزشکی، علی. (۱۴۰۲). بررسی عوامل مؤثر بر تدریس خلاق معلمان دوره ابتدایی. هفتمین همایش ملی تحقیقات میان رشته‌ای در مدیریت و علوم انسانی، تهران.
- استروس، انسلم و کرین، جولیت. (۱۹۹۶). مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای، ترجمه ابراهیم افشار (۱۳۹۶)، چاپ ششم. تهران: نشر نی.
- افضلی، لیلا و اسماعیلی، سمیه. (۱۳۹۵). اثربخشی آموزش خلاقیت بر خلاقیت و عزت‌نفس دانش‌آموزان دختر مقطع ابتدایی. فصل‌نامه توانمندسازی کودکان استثنایی، ۷ (۲)، ۹۶-۱۰۳.
- پیرخانفی، علی‌رضا. (۱۳۹۲). خلاقیت و هوش، مبانی نظری و پژوهشی. تهران: انتشارات مهر برنا.
- حسینی، افضل‌السادات. (۱۳۹۳). ماهیت خلاقیت و شیوه‌های پرورش آن. مشهد: به نشر وابسته به آستان قدس رضوی.
- دودمان، پروانه. (۱۳۹۷). رابطه شیوه‌های فرزندپروری والدین بر مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان دبیرستان‌های شهرستان مهر سال ۹۵-۱۳۹۴. مجله دانشگاه علوم پزشکی قم، ۱۲ (۴)، ۵۱-۶۰.
- شریعتمداری، علی. (۱۳۹۸). چند میث اساسی در برنامه‌ریزی درسی. تهران: انتشارات سمت.
- شفیعی، صابر و شریف‌زاده، میلاد. (۱۳۹۹). نقش مدرسه در بارور کردن خلاقیت دانش‌آموزان. پژوهش و مطالعات علوم اسلامی، ۲ (۱۳)، ۶۸-۸۰.
- صالحی، محمد و ابوالقاسمی، مهدی. (۱۴۰۳). بررسی تأثیر روش تدریس مشارکتی جیگساو بر تفکر انتقادی دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی شهرستان نجف‌آباد. تفکر و کودک، ۱۵ (۱)، ۱۴۱-۱۷۳.
- Doi: 10.30465/fabak.2024.9267
- صفری، زینب؛ محمدمزاده، زهرا؛ حیدری، امیرحسین و میریلوکی، احمد. (۱۳۹۵). بررسی مروری پرورش خلاقیت و چالش‌ها و راه‌کارهای معلم خلاق در فرآیند یاددهی، یادگیری. مطالعات روان‌شناسی و علوم تربیتی، ۲ (۲)، ۳۹۰-۴۰۰.
- صیف، محمدرضا و ثابت مهارلوئی، عباس. (۱۳۹۳). ویژگی‌های فردی مؤثر بر ایجاد و توسعه خلاقیت دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی شیراز (ارائه الگوی تحلیل مسیر). مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی، ۱۴ (۹)، ۷۷۷-۷۸۶.
- طباطبایی یگانه، ریحانه‌سادات؛ شفائی، مینو؛ مظفر، فرهنگ و صالح صدق‌پور، بهرام. (۱۴۰۲). عوامل مؤثر در ارتقاء خلاقیت کودکان ۳-۶ سال در فضاهای باز آموزشی براساس مدل منشوری خلاقیت. معماری و شهرسازی آرمات شهر، ۱۲ (۶)، ۱۲۳-۱۳۶.
- عنایتی، الهه و عابدی، احمد. (۱۳۹۵). فراتحلیل اثربخشی مداخلات آموزشی بر خلاقیت دانش‌آموزان. فصلنامه علمی پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، ۶ (۱)، ۱-۱۸.
- فیروزی، محمدرضا و کرمی، میثم. (۱۳۹۵). بررسی نقش واسطه‌ای سرمایه اجتماعی در رابطه هوش هیجانی با خلاقیت. فصلنامه علمی پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، ۵ (۴)، ۵۳-۷۸.
- قاصدی، میترا؛ طیبی، شروین و قربانی‌نیا، انسیه. (۱۳۹۶). بررسی فاکتورهای محیطی مؤثر بر خلاقیت کودکان. چهارمین کنفرانس ملی دستاوردهای اخیر مهندسی عمران، معماری و شهرسازی، تهران، موسسه آموزش عالی نیکان.
- محمودی، سید نورالدین. (۱۴۰۰). طراحی الگوی خلاقیت موقعیتی مبتنی بر رویکرد تربیت تأملی (مورد مطالعه: برنامه فلسفه برای کودکان). تفکر و کودک، ۱۲ (۱)، ۲۸۹-۳۱۷.
- Doi: 10.30465/fabak.2021.6236
- مظلومیان، سعید و روستا، نرگس. (۱۳۹۷). تأثیر‌گذاری خلاقیت در آموزش و یادگیری دانش‌آموزان. ششمین همایش علمی پژوهشی علوم تربیتی و روان‌شناسی، آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی ایران، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی سروش حکمت مرتضوی.

منجری، عزت‌اله؛ هارون رشیدی، همایون و کاظمیان مقدم، کبری. (۱۴۰۰). رابطه الگوهای ارتباطی خانواده با نگرش به خلاقیت: میانجیگری سرزندگی تحصیلی در دانش‌آموزان. *تفکر و کودک*، ۱۲ (۲)، ۳۲۰-۳۰۱.

Doi: 10.30465/fabak.2022.6695

میکنانی، عباس. (۱۳۹۲). *خلاقیت و تفکر*. تهران: انتشارات آوای نور.

- Henriksen, D., Richardson, C., & Shack, K. (2020). Mindfulness and creativity: Implications for thinking and learning. *Thinking Skills and Creativity*, 37, 100689. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2020.100689>
- Hernández-Torrano, D., & Ibrayeva, L. (2020). Creativity and education: A bibliometric mapping of the research literature (1975–2019). *Thinking Skills and Creativity*, 35, 100625. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2019.100625>
- Jobirovich, Y. M. (2022). The process of creative organization of primary school mathematics education through digital technologies. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, 8, 1-4.
- Lian, B., Kristiawan, M., & Fitriya, R. (2018). Giving creativity room to students through the friendly school's program. *International Journal of Scientific & Technology Research*, 7(7), 1-7.
- Malucelli, F., & Fantinati, M. (2022). First experiences of creativity in mathematics for a primary school in Italy. *Education 3-13*, 50(1), 70-77. <https://doi.org/10.1080/03004279.2020.1833061>
- Pan, A. J., Lai, C. F., & Kuo, H. C. (2023). Investigating the impact of a possibility-thinking integrated project-based learning history course on high school students' creativity, learning motivation, and history knowledge. *Thinking Skills and Creativity*, 47, 101214. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2022.101214>
- Park, J., Kim, M., & Jang, S. (2017). Analysis of factors influencing creative personality of elementary school students. *International Education Studies*, 10(5), 167-180.
- Pi, Z., Yang, J., Hu, W., Hong, J. (2022). The relation between openness and creativity is moderated by attention to peers' ideas in electronic brainstorming. *Interactive Learning Environments*, 30(2), 344-352. <https://doi.org/10.1080/10494820.2019.1655458>
- Ritter, S. M., Gu, X., Crijns, M., & Biekens, P. (2020). Fostering students' creative thinking skills by means of a one-year creativity training program. *PLoS one*, 15(3), e0229773. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0229773>
- Sampedro, A., & Peña, J. (2019). Executive functions mediate the association between bilingualism and creativity in preadolescents. *Thinking Skills and Creativity*, 34, 100605. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2019.100605>
- Sawyer, R. K., & Henriksen, D. (2024). *Explaining creativity: The science of human innovation*. Oxford University Press.
- Shavkatovna, S. R. (2021). Methodological support for the development of primary school students' creative activities. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 2(4), 121-123.
- Starko, A. J. (2021). *Creativity in the classroom: Schools of curious delight*. Routledge.
- Supena, I., Darmuki, A., & Hariyadi, A. (2021). The influence of 4C (constructive, critical, creativity, collaborative) Learning model on students' learning outcomes. *International Journal of Instruction*, 14(3), 873-892.
- Takeuchi, H., & Jung, R. E. (2019). Editorial overview: Creativity. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 27, iii-v. <https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2019.03.003>

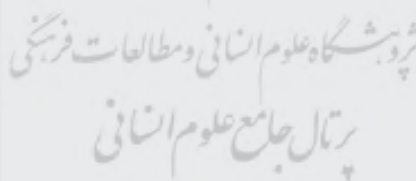
A Model for Helping Iranian Elementary School Students Develop their Creativity

M. Dehghaan Manshaadi, Ph.D.^{1*} ◉ S. SotoodehNiyaa Karaani² ◉ H. Hemmati, Ph.D.³

Abstract

Given the abundance of indices of low creativity among Iranian students, it was sought to develop a model for helping them develop their creativity further by interviewing 20 experts in this area. The results were 648 conceptual statements categorized in 21 major areas with 71 extensions all within a conceptual model consisting of six dimensions: definition of creativity and its development, causes, prerequisite conditions, environmental conditions, strategies, and consequences. Given the main pillar of the conceptual model, i.e. the development of creativity, all areas and their extensions were unified based on the existing relationships among them in order to bring about the desired model for creativity development.

Keywords: Creativity development, students, conceptual model

Date Received: April 23, 2023

Date Accepted: Dec. 14, 2023

1. Assistant Professor, Department of Educational Administration, Farhangian University, Tehran, Iran, (Corresponding Author).
E-mail: mansoor.dehghan@cfu.ac.ir
2. Master's Graduate in General Psychology, Islamic Azad University, Yazd Branch, Yazd, Iran.
3. Ph.D. in Educational Psychology, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran.